

Коваленко Олена Валеріївна,
д.е.н., проф., професор кафедри економіки підприємства,
Запорізька державна інженерна академія
Предеус Антоніна Володимирівна,
магістр гр. ЕП-15-мз,
Запорізька державна інженерна академія

ВИЗНАЧЕННЯ РЕЗЕРВІВ І РОЗРОБКА ЗАХОДІВ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОТИ ПІДПРИЄМСТВА

У статті обґрунтовано необхідність визначення резервів, оскільки ринкова економіка вимагає від підприємств підвищення ефективності виробництва, конкурентоспроможності продукції та послуг з урахуванням запровадження науково-технічного прогресу, ефективніших форми господарювання та управління виробництвом. Важлива роль у реалізації цього завдання відводиться економічному аналізу діяльності господарюючих суб'єктів. З його допомогою виробляється стратегія і тактика розвитку підприємства, обґрунтовуються плани і управлінські рішення, здійснюється контроль над їх виконанням, виявляються резерви підвищення ефективності виробництва. Метою статті є розкриття проблем оцінки та визначення господарських резервів підприємства, розробка та обґрунтування заходів щодо підвищення ефективності діяльності підприємства загалом. Теоретичну і методологічну основу наукового пошуку складають праці вітчизняних та закордонних вчених з питань ефективності діяльності підприємства. Встановлено, що резерви підвищення ефективності функціонування підприємства – це можливості досягнення більш ефективної його діяльності в результаті забезпечення належної дії факторів, що дають змогу раціональніше використовувати наявні ресурси та організаційно-інноваційний потенціал. Для досягнення своєї мети кожне підприємство витрачає матеріальні, трудові, фінансові та інші ресурси, наслідком чого є результат або ефект діяльності. Співвідношення ефекту або результату діяльності з витраченими для цього ресурсами показує ефективність функціонування підприємства. На основі проведеного дослідження виділено основні принципи, яких варто дотримуватись, здійснюючи пошук резервів підвищення ефективності діяльності підприємства: обґрунтованість, комплексність, врахування особливостей виробництва, взаємодії різних факторів, які впливають на результати діяльності та виявлення невикористаних резервів за всіма стадіями життєвого циклу об'єкта чи виробу. Уточнено класифікацію видів господарських резервів підприємства. Наукова новизна полягає у розробленні пропозицій щодо використання резервів підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання. Подальший науковий пошук повинен бути спрямований на формування системи інструментів та методів, які являють собою синтез підходів до підвищення ефективності функціонування підприємства.

Ключові слова: підприємство, резерви, ефективність, ресурси, пошук резервів, розвиток.

ВСТУП

Постановка проблеми. Ринкова система висуває особливі вимоги до діяльності підприємств, а після підписання угоди про євросоціацію між Україною і Євросоюзом складність та висока динамічність процесів, які виникають на ринку, виявляють необхідність ретельного контролю та аналізу ситуацій у зовнішньому і внутрішньому середовищі організації, вміння передбачити виникаючі проблеми і можливі негативні наслідки.

В умовах виживання та боротьби за конкурентну перевагу на ринку, підприємства вимушені звертатися до випробуваних у світовій економічній практиці методів і систем організації та планування виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічним базисом здійснення дослідження даної тематики стали праці науковців різних напрямів. Зокрема, проблеми визначення ефективності діяльності підприємства, а також виявлення резервів з ціллю підвищення результативності роботи розглянуто в таких авторах, як Шеремет А. Д., Савицька Г. В., Коваленко О. В., Богомолець С. Р., Житна І. П., Косорукова І. В., Баканов М. І. та інші. Недостатня

увага до безлічі факторів, що роблять свій вплив на ефективність виробничої діяльності підприємства не дає можливість реального планування й оптимізації виробничого процесу.

Мета статті (постановка завдання). Головною метою цієї роботи є розкриття проблем оцінки та визначення господарських резервів підприємства, а також розгляд основних методик виявлення резервів підприємства, принципів організації пошуку та їх підрахунку, дослідження методичних підходів щодо управління ефективністю підприємства, розробка та обґрунтування заходів щодо підвищення ефективності діяльності підприємства загалом.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Кожне підприємство прагне до підвищення ефективності своєї діяльності, однак в сучасних умовах господарювання, нестачі фінансових ресурсів, масового банкрутства та ліквідації суб'єктів господарювання, а також, враховуючи високий рівень морального й фізичного зносу обладнання підприємств, як ніколи гостро постає проблема пошуку резервів для оптимізації виробничих процесів та підвищення ефективності діяльності підприємства.

Слово «резерв» походить від французького «reserve», що у перекладі означає «запас», або від латинського «reservare» – «зберігати». У зв'язку з цим у спеціальній літературі та практиці економічного аналізу «резерв» використовується у двоякому значенні [2, с. 73-74]:

1) як запаси ресурсів (сировини, матеріалів, устаткування, палива та ін.), які необхідні для безперервного здійснення процесу виробництва, надання послуг тощо. Вони створюються на випадок додаткової потреби у них, це так звані «резервні фонди»;

2) як вимірювані, ще невикористані можливості розвитку та удосконалення основного або інших видів діяльності відносно вже досягнутого рівня, тобто можливості підвищення ефективності виробництва. Такі резерви називають «господарські резерви» [1, с. 147].

Ефективність роботи підприємства залежить від безлічі факторів, тому процесу планування обов'язково повинний передувати глибокий аналіз як існуючого положення речей, так і можливостей підприємства. Аналіз виробничої діяльності підприємства містить у собі такі питання [6, с. 123]:

а) оцінка виконання планів виробництва,

постачання і реалізації продукції; динаміки обсягів виробництва;

б) якість планування виробництва, напруженість і обґрунтованість планів діяльності, як у цілому, так і окремих виробничих підрозділів;

в) визначення основних факторів, що впливали на загальні обсяги виробництва протягом останнього року і зокрема в звітному періоді;

г) розкриття взаємозв'язку і взаємозумовленості показників обсягу виробництва, реалізації, асортименту, якості виробів і так далі;

д) визначення внутрішньогосподарських резервів росту обсягів випуску продукції і реалізації, а також розробка заходів щодо їхнього використання.

Пошук резервів необхідно проводити цілеспрямовано й систематично, не розпорошуючи сили на виявлення резервів другорядних і незначних. Визначення резервів полегшує їх класифікація за різними ознаками. Проте питанням класифікації резервів, визначенням їх комплектності в аналітичній літературі не приділяється достатньої уваги.

Виправданим здається застосування із дослідницькою метою деяких класифікаційних ознак та видів господарських резервів підприємства (рис. 1).

Рис. 1. Класифікаційні ознаки та види господарських резервів підприємства

Складено автором за даними [3, 7, 8]

Підрахунок резервів повинен бути точним і обґрунтованим, щоб величина виявлених резервів була реальною. Методика підрахунку резервів залежить від

характеру резервів (інтенсивні чи екстенсивні), способів їх виявлення (явні чи приховані) та способів визначення їхніх величини (формальний та неформальний).

Для підрахунку величини резервів в аналізі господарської діяльності використовується ряд способів, наприклад, метод порівняння, факторний аналіз, стохастичний факторний аналіз, функціонально-вартісний аналіз, маржинальний аналіз, математичне програмування та інші. Методологічною базою для пошуку резервів підвищення ефективності є загальнонаукові методи аналізу та синтезу, узагальнення, графічний метод та інші [4, с. 95].

Найважливіші напрямки проведення заходів по визначенню резервомобілізуючих факторів називаються напрямками або шляхами забезпечення (використання) резервів, підвищення ефективності функціонування підприємства.

Склад резервів підвищення ефективності роботи підприємства:

- ресурсні резерви;
- організаційно-технологічні резерви;
- резерви підвищення якості продукції;
- резерви основних узагальнюючих

результатів роботи.

Ефективність виробництва – це узагальнене і повне відображення кінцевих результатів використання засобів, предметів праці і робочої сили на підприємстві за певний проміжок часу. Економічну ефективність виробництва ще називають загальною продуктивністю виробничої системи.

Загальна методологія визначення економічної ефективності полягає у відношенні результату виробництва до затрачених ресурсів (витрат), тобто одержаного економічного ефекту до витрат на його досягнення [7, с. 86]. Використовуючи синтез різних методів та окремих їх інструментів, управління ефективністю може стати якісно іншим.

Для виявлення і підрахунку явних резервів підвищення ефективності діяльності підприємства застосовують: детермінований, кореляційний, функціонально-вартісний аналіз, методи прямого підрахунку та порівняння. З метою виявлення прихованих резервів застосовують доходний та витратний підходи.

Детермінований факторний аналіз дозволяє визначити вплив факторів, зв'язок яких із результативним показником носить функціональний характер (результативний показник може бути представлений у вигляді добутку, частки або алгебраїчної суми факторів).

Метою кореляційного аналізу є виявлення залежності однієї змінної від інших. Недоліком цього методу є те, що кореляція відображає лише лінійну залежність величин, але не відображає їх функціональної зв'язаності.

Функціонально-вартісний аналіз досліджує економічні можливості скорочення витрат та підвищення якості виробів підприємства. Основною метою функціонально-вартісного аналізу є досягнення оптимальної корисності при найменших витратах.

Метод прямого підрахунку застосовують для визначення резервів екстенсивного характеру, коли відома величина додаткового залучення або величина безумовних втрат ресурсів. Цей метод може бути застосований тоді, коли можна точно визначити

витрати, що пов'язані із транспортуванням тих чи інших одиниць запасів у вартісному чи натуральному виразі.

Метод порівняння використовують для підрахунку величини резервів у тому разі, коли витрати ресурсів або можливу їх економію визначають, порівнюючи з нормами або з витратами їх на одиницю продукції на підприємствах-лідерах, які використовують новітні досягнення науки та передового досвіду [12, с. 78].

Прибутковий (доходний) підхід, який включає метод дисконтованих грошових доходів, метод прямої капіталізації, реального ефекту та метод синтетичної побудови ефекту найбільш точні результати забезпечує у поєднанні з ринковими показниками (ринковий підхід оцінювання нематеріальних активів). Такий підхід використовують, наприклад, для оцінювання патентів та технологій. Для оцінки такого нематеріального активу, як кваліфікована робоча сила, в першу чергу, застосовують витратний підхід (метод первісних витрат, метод вартості заміщення і відновлення), методи прибуткового підходу застосовуються лише у другу чергу. Але для отримання всебічної, а значить і більш точної, інформації треба спиратись на синтез показників різних підходів.

Пріоритетність застосування тих чи інших підходів повинна визначатись не тільки поточним станом підприємства, але й такими факторами як – науково-технічний прогрес, галузеві тенденції, інформаційне забезпечення, імідж підприємства, кваліфікація персоналу, швидкість змін макросередовища та оперативність реагування на такі зміни, мета та стратегія підприємства.

Отже, з огляду на всі розглянуті моменти, можна сформулювати основні принципи, яких варто дотримуватись, здійснюючи пошук резервних можливостей підвищення ефективності діяльності підприємства:

– обґрунтованість: підтвердження відповідними розрахунками, точними цифровими викладками, детальними поясненнями, які ґрунтуються на реальних даних і мають об'єктивний характер;

– комплексність: повне вивчення економічних явищ (процесів) за допомогою такої форми організації пошуку резервів, при якій дотримуються єдність та послідовність дослідження економічних явищ як цілісної системи у певному порядку – за етапами та у взаємозв'язку, а не відокремлено;

– врахування особливостей виробництва: так, у масовому та серійному виробництві пошук резервів має вестись послідовно у такому напрямі: вироб–вузол–деталь–технологічна операція; у одиничному виробництві – резерви аналізуються за окремими технологічними операціями виробничого процесу;

– врахування взаємодії різних факторів, які впливають на результати діяльності;

– виявлення невикористаних резервів за всіма стадіями життєвого циклу об'єкта чи виробу.

Явні та приховані резерви, і насамперед, їх взаємодія створюють найбільш ефективне поле для господарювання.

Серед резервів поліпшення основних

узагальнюючих результатів діяльності підприємства провідне місце займають резерви зростання прибутку, резерви підвищення рентабельності вкладеного капіталу і рентабельності виробництва. Проблема визначення ефективності підприємства та пошуку шляхів її підвищення є складною і такою, що важко формалізується. Адже будь-яке підприємство – це складна система, тому сподіватися, що можна дістати просту й легко зрозумілу схему пошуку резервів підвищення ефективності його роботи, було б не зовсім правильно.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Резерви підвищення ефективності функціонування підприємства – це можливості досягнення більш ефективної його діяльності в

результаті забезпечення належної дії факторів, що дають змогу раціональніше використовувати наявні ресурси та його потенціал.

Досягти ефективності діяльності підприємства можливо тільки системно, врахувавши процеси внутрішніх і зовнішніх змін, тенденцій, що зберігаються на ринку та прогнозів. Усі підходи до визначення ефективності використання потенціальних можливостей підприємства, тобто його резервів, вбачають раціоналізм та економічну обґрунтованість, але на сучасному етапі розвитку економічних відносин не можливо дотримуватись всіх, існуючих в економічній літературі, підходів до пошуку резервів. Подальший науковий пошук повинен бути спрямований на формування системи інструментів та методів, які є синтезом підходів до підвищення ефективності функціонування підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Економічний аналіз: навч. посіб. [за ред. проф. Ф. Ф. Бутинця]. – Житомир : ПП «Рута», 2012. – 680 с.
2. Житна І. П. Теорія економічного аналізу: навч. посіб. / І. П. Житна, І. В.Таций, Є. П. Житний – Луганськ: вид-во СНУ ім. В.Даля, 2004. – 336 с.
3. Бабець Є. К. Теорія економічного аналізу: навч. посіб. / Є. К. Бабець, М. І. Горлов, С. О. Жуков, В. П. Стасюк – К. : ВД «Професіонал», 2007. – 384 с.
4. Баканов М. И. Теория экономического анализа: учебник / М. И. Баканов, М. В. Мельник, А. Д. Шеремет – М.: Финансы и статистика, 2004. – 536 с.
5. Бутко А. Д. Теория экономического анализа / А. Д. Бутко – К. : КНТЕУ, 2005. – 411с.
6. Доля В. Т. Экономический анализ: теория и практические методики: учеб. пособие. / В. Т. Доля – К. : Кондор, 2011. – 208 с.
7. Економічний аналіз: навч. посіб./ М. А. Болюх, В. З. Бурчевський, М. І. Горбатов та ін. [за ред. акад. НАНУ, проф. М. Г. Чумаченко]. – К. : КНЕУ, 2003. – 556 с.
8. Економічний аналіз: навч. посіб. / В. М. Серединська, О. М. Загородна, Р. В. Федорович. – Тернопіль: Видавництво Астон, 2012. – 624 с.
9. Канке А. А. Анализ финансово-хозяйственной деятельности предприятия: учеб. пособие. / А. А. Канке, И. П. Кошечкина – М. : ИД «ФОРУМ»: ИНФРА-М, 2011. – 288 с.
10. Савицкая Г. В. Экономический анализ: учеб. / Г. В. Савицкая – М. : НИЦ ИНФРА-М, 2011. – 649 с.
11. Шеремет А. Д. Комплексный анализ хозяйственной деятельности / А. Д. Шеремет – М.: ИНФРА-М, 2006. – 415 с.
12. Ларка М. І. Методи виявлення резервів підвищення ефективності діяльності підприємства / М. І. Ларка, А. О. Железняк // Вісник НТУ «ХП». – 2014.- № 32 (1075) – С. 73-80.

Коваленко Елена Валерьевна, Предеус Антонина Владимировна

ОПРЕДЕЛЕНИЕ РЕЗЕРВОВ И РАЗРАБОТКА МЕРОПРИЯТИЙ ПО ПОВЫШЕНИЮ ЭФФЕКТИВНОСТИ РАБОТЫ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье обоснована необходимость определения резервов, поскольку рыночная экономика требует от предприятий повышения эффективности производства, конкурентоспособности продукции и услуг на основе внедрения достижений научно-технического прогресса, эффективных форм хозяйствования и управления производством. Важная роль в реализации этой задачи отводится экономическому анализу деятельности субъектов хозяйствования. С его помощью вырабатывается стратегия и тактика развития предприятия, обосновываются планы и управленческие решения, осуществляется контроль над их выполнением, выявляются резервы повышения эффективности производства. Целью статьи является рассмотрение существующих проблем оценки хозяйственных резервов предприятия, разработка и обоснование мероприятий по повышению эффективности деятельности предприятия в целом. Теоретическую и методологическую основу научного поиска составляют труды отечественных и зарубежных ученых по вопросам эффективности деятельности предприятия. Установлено, что резервы повышения эффективности функционирования предприятия - это возможности достижения более эффективной его деятельности в результате обеспечения должного воздействия факторов, позволяющих рационально использовать имеющиеся ресурсы и организационно - инновационный потенциал. Для достижения своей цели каждое предприятие тратит материальные, трудовые, финансовые и другие ресурсы, следствием чего является результат или эффект деятельности. Соотношение эффекта или результата деятельности с затраченными для этого ресурсами показывает эффективность функционирования предприятия. На основе проведенного исследования выделены основные принципы, которых

следует придерживаться, осуществляя поиск резервов повышения эффективности деятельности предприятия: обоснованность, комплексность, учет особенностей производства, взаимодействия различных факторов, влияющих на результаты деятельности и выявления неиспользованных резервов по всем стадиям жизненного цикла объекта или изделия. Уточнена классификация видов хозяйственных резервов предприятия. Научная новизна работы заключается в разработке предложений по использованию резервов с целью повышения эффективности деятельности предприятий. Последующий научный поиск должен быть направлен на формирование системы инструментов и методов, которые представляют собой синтез подходов к повышению эффективности функционирования предприятия.

Ключевые слова: предприятие, резервы, эффективность, ресурсы, поиск резервов, развитие.

Kovalenko Olena V., Predeus Antonina V.

DETERMINATION OF RESERVES AND DEVELOPMENT OF ACTIVITIES TO IMPROVE THE EFFECTIVENESS OF THE ENTERPRISE

The necessity to define reserves has been justified in the article as a market economy requires enterprises to improve production efficiency, competitiveness of products and services tailored to the introduction of scientific and technological progress, more effective forms of management and production management. An important role is given to the economic analysis of businesses in the implementation of this task. With its help the strategy and tactics of the enterprise are produced, plans and management decisions are grounded, their performance is controlled, and potential for raising efficiency is identified. The aim of the article is to outline the problems and assessing the economic reserves of the company, the development and justification of measures to improve the efficiency of the enterprise as a whole. Theoretical and methodological basis of scientific research consists of Ukrainian and foreign scientists' works on the effectiveness of the company. It has been established that reserves of increasing the efficiency of the company is the possibility of achieving more effective activity as a result of providing appropriate influence of factors that allow rational use of available resources and organizational innovation potential. To achieve its goal, each company spends material, labor, financial and other resources, resulting in the result or effect of activity. The ratio of the effect or result of operations with resources expended shows the effectiveness of the enterprise. Based on the research the main principles have been highlighted that should be followed looking for reserves to increase enterprise's efficiency, validity, complexity, taking into account the peculiarities of production, the interaction of various factors that affect performance and identify untapped reserves in all stages of the life cycle of an object or product. The classification of types of economic reserves of the company has been specified. Scientific innovation is in development of proposals to use reserves of efficiency increase of economic entities activity. Further scientific research should be aimed at forming a system of tools and techniques that are a synthesis of approaches to improve the functioning of the company.

Keywords: enterprise, reserves, efficiency, resources, search for reserves development.

Одержано 16.09.2016 р.